

*Хмарський В.М.,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

МИХАЙЛО СЛАБЧЕНКО У 1917-1920 рр.: ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ МАЙБУТНЬОГО АКАДЕМІКА

*Книзі «Центральные учреждения Украины»
я надаю більшого значення, ніж усій своїй громадській діяльності
Михайло Слабченко*

Анотація. Статтю присвячено фрагменту життя відомого українського історика Михайла Слабченка у період буремних подій 1917-1920 рр. Основну увагу зосереджено на з'ясуванні взаємин і співпраці М. Слабченка з різноманітними політичними режимами, що багато разів впродовж кількох років змінювали один одного. Доводиться теза, що як учасник українського національного руху і прихильник лівих суспільно-політичних поглядів найактивніше він співпрацював з Української народною республікою, а найменше — з денікінською адміністрацією. Ідеологія гетьманської держави не влаштувала його правою програмою, а більшовики — непослідовністю у розв'язанні національного питання. Наведені висновки дають підстави до розуміння природної співпраці історика з більшовицьким режимом у 20-ті роки в умовах політики «українізації».

Ключові слова: політичний режим, Українська народна республіка, ідеологія, національне питання, українізація.

Серед знакових персонажів українського національного руху в Одесі постать Михайла Слабченка відрізняється тим, що його біографія певною мірою досліджена — монографії [1; 2; 3; 4], збірки матеріалів [5; 6], статті у наукових журналах, періодичній пресі та енциклопедіях. Безсумнівно відомість М. Слабченка пов'язана з тим, що він наприкінці 20-х років став академіком і одним з очільників вітчизняної історичної науки, за тим «пройшов» по вельми гучному, добре відомому і в радянські часи, процесу «Спілки визволення України» і, отже, став об'єктом прискіпливої уваги сучасних науковців від часу його реабілітації та поновлення у складі академії (1989—1990) [7; 8].

Навіть довідникові статті можуть дати уявлення про основні етапи біографії М. Слабченка: дитячі роки й одержання середньої освіти (1882-1903); університетське навчання та підготовка до професорського звання (1903-1912); військова служба та участь у світовій війні (1912 — початок 1918);

громадсько-політична і науково-педагогічна діяльність під час національної революції (1918 — початок 1920); наукова діяльність — найвищий злет його особистої реалізації (1920-1930); ув'язнення, заслання, життіння репресованого (1930-1952) [9; 10]. Проте, бурхливий період 1918-1920 рр. представлений не дуже широким колом джерел, серед яких треба виділити праці М. Слабченка, що виходили в той час (переважно у періодиці), його особисті справи в Одеському інституті народної освіти, наркоматі освіти УСРР та архіві СБУ (по справі СБУ), кілька його автобіографій та спомини, якими і користаються дослідники ось вже два десятиліття.

Роки 1917-1920-й у житті кожного мешканця колишньої Російської імперії стали часом випробувань і вимушеного життєвого вибору. Насамперед треба було вижити, але у який спосіб — пасивний, коли за будь-яку ціну треба пристосуватись до господарської кризи і мінливих політичних режимів, чи активний, коли провідники різноманітних рухів намагались запропонувати й втілити свою модель майбутнього способу життя. Очевидно, що М. Слабченко пішов другим шляхом. Герой цієї оповіді за народженням був одеситом, виріс і сформувався як особистість у місті над Чорним морем і найвищих життєвих перемог він сягнув саме тут. Тому його постать як учасника національного руху є знаковою у такому «зовсім неукраїнському» для декого і сьогодні місті.

Оскільки у попередні перед революцією роки Михайло Слабченко сформувався як науковець-україніст та представник національної (української) соціал-демократії, то цілком слушно, що після демобілізації він не міг стояти осторонь громадсько-політичного життя в Одесі. Наявний науковий доробок з життєпису М. Слабченка дає можливість подивитись на його діяльність у ті роки з перспективи віртуальної піраміди, на тлі процесів націєтворення, в основі якої чинник прямого впливу на життя своїх сучасників: співробітництво у державних органах, політична та

ідеологічна діяльність, публіцистика, викладацька і просвітницька активність, фундаментальна наукова робота. Разом з тим, спробуємо вишикувати ранжир співпраці його з різноманітними владами в залежності від висхідних ідеологічних уявлень.

Насамперед зупинимось на еволюції політичних уподобань М. Слабченка, що, як вже зазначалось, склались на початку ХХ століття, коли він став одним з активних діячів РУП (а в одній з автобіографій пише про себе навіть як про організатора її місцевої групи) та УСДРП в Одесі [11, 27]. До радикального руху, гадаємо, його привели непокірна вдача, соціальне (робітниче) оточення й активне студентське життя у місті зокрема у роки революції 1905-1907 рр., а до українського його прояву — так само походження, бо околиці Одеси були традиційно заселені вихідцями з навколишніх повітів і губерній з переважаючим українським населенням. Згідно родинного переказу, не позбавленого історичних підвалин, батько його походив із запорожців, що «втїкли під турка» після зруйнування Нової Січі [1, 47].

Здається, що ліворадикальні засади політичного світогляду М. Слабченка весь час переплітались з національною платформою (яка об'єктивно, в умовах становлення нації, «тягнула» вправо). За його власним зізнанням, у 1907 (чи 1908) році він намагався з'єднати студентські організації УСДРП та РСДРП [11, 27]. Треба зазначити, що після лютневої революції М. Слабченко скептично ставився до зростаючої соціалістичної та національної політизації суспільного життя. У травні 1917 р. у листі до свого вчителя (зауважимо — консервативно налаштованого до революційних процесів) професора Івана Линниченка він писав: «Національне самовизначення, — а у нас 3% письменних солдат!». Уже будучи головою полкової української президії він тоді писав: «... думаю піти і від українців, бо відокремлюватись від Росії не хочу і стою тільки на автономії, за обов'язкове знання російської мови, за спорідненість з росіянами...».

Ставився саркастично М. Слабченко і до всіх соціалістів: «Більшість солдат у нас селяни і тому пройдисвіти с.-р.; в полках, де робітників серед солдат більше, там авантюристи, звичайно, с.-д.! ...І кого не запитаєш, всі соціалісти, точно соціалізм — продажна жінка!» [12, 13-14]. На фронті, гадаємо, все ж відносив себе, хоча й не стало, до лівих соціал-демократів. Загалом зв'язок з УСДРП був у нього не тривким і його він ще раз поновив у Петрограді під час навчання у Військово-юридичній академії (друга половина 1917 р.) [2, 54]. Гадаємо, що саме українським соціал-демократом він і повернувся до Одеси у січні 1918 р.

Втім, питання партійної приналежності М. Слабченка залишається неоднозначним. Т.Ф. Григор'єва

писала про його належність лише до УСДРП [7, 34]. В. Заруба (слідом за С.Г. Водотикою) вважає, що М. Слабченко поринув у вир політичної боротьби в Одесі, ставши членом лівої фракції УПСР і перебуває в ній до осені 1918 р. [1, 70; 2, 5]. Хоча у автобіографії, на яку посилається цей автор, М. Слабченко пише лише про УСДРП. Там само він зазначив, що влітку 1918 р. «пристав до українських «незалежних» (ліве крило УСДРП, яке виділиться у фракцію на початку 1919 р. — В.Х.) й працював з українськими соціалістами-революціонерами (лівими)» [13, 22]. Той же В.З. Аруба припускає, що лише восени 1918 р. він чергового разу відновив членство в УСДРП, а навесні 1919 р. такі перейшов до боротьбистів, тобто української партії соціалістів-революціонерів-боротьбистів (комуністів), з огляду на його працю в редакції газети «Боротьба», чи то як співчуваючий, чи то як співробітник, а може й організаційно [1, 77]. Проте, сам М. Слабченко пише про те, що на той час (1919 р.) був вже безпартійним [11, 30]. Додамо, що врешті у серпні 1919 р. обидва лівих крила названих партій об'єднались у одну партію — УКП (боротьбисти), що у наступному році була розформована і частково влилась до КП(б)У. Втім, гадаємо, що межа між лівими українськими соціал-демократами та соціалістами-революціонерами була хиткою [15], а в обставинах Одеси, де українських рух був не дуже виразним, а у 1919 р., в умовах поразок військ УНР уже «видихався», обидві сили мали співпрацювати заради виживання. Тому, на нашу думку, партійна належність М. Слабченка вже не мала принципового значення.

Отже, ліві націонал-соціалістичні (ризикнемо використати такий оксюморон не зовсім прийнятний після застосування його одним з тоталітарних режимів ХХ століття) або націонал-комуністичні погляди М. Слабченка визначили і характер його співробітництва з тими політичними режимами, що змінювали один одного в Одесі. Відзначимо також деяке свідоме дистанціювання від партій та ідеологій, що було проявом, звичайно, не низької політичної культури чи національної свідомості, а, скоріше, навпаки.

На першому місці за рівнем його прихильності можна поставити УНР на чолі з Центральною Радою, виходячи хоча б з того, що УСДРП мала в ній вельми міцні позиції. За свідченнями М. Слабченка, ще під час перебування на фронті він отримувал запрошення від Центральної Ради на якісь високі посади у Генеральному секретаріаті, але відмовився, вважаючи її «організацією м'яких душ та сентиментів» [11, 29]. З приходом німецьких і австро-угорських військ і відновленням влади Центральної Ради М. Слабченко розпочинає активну

журналістську діяльність, друкуючись головню у газеті «Вільне життя». Найчастіше її кваліфікують як українську загальнодемократичну газету, хоча, очевидно, вона була рупором українських есдеків та есерів, які в цілому і репрезентували в Одесі, умовно кажучи, політичне українство.

За той невеличкий період перед приходом до влади гетьмана Павла Скоропадського (березень — квітень 1918 р.) М. Слабченко встиг вповні висловитись на шпальтах газети щодо цього політичного режиму. З одного боку він визнавав низку позитивних рис Центральної Ради, як-от: демократизм, прагнення до втілення реальної незалежності УНР, гнучке розв'язання національного питання, підтримка автокефалії українського православ'я [1, 71]. Разом з тим, на адресу Центральної Ради летіло чимало критичних стріл: дорікав, що вона «не має певної юридичної фізіономії... чи то вона уявляє Національне зібрання, чи то парламент», критикував за недолугу аграрну реформу, в якій було «бездонне море глупоти», відсутність справжньої армії, адже «військо не є милітаризм. Військо охорона інтересів всіх і кожного» [16], неумілу зовнішню політику. Особливо неприйнятним був прихід окупаційного корпусу країн четверного союзу. За кілька днів до падіння Центральної Ради він писав до І. Линниченка: «Комарний (С. Комірний — головний крайовий комісар Центральної Ради — про нього йшлося раніше — В.Х.) погрожує мене заарештувати, про що особисто попередив мене, редакцію («Вільного життя» — В.Х.) я кидаю, бо культурно опускаюся, з окупацією миритись не бажаю і т. і.» [12, 17].

Гадаємо, М. Слабченко зайняв класичну інтелігентську, фрондуячу позицію до, в цілому, прийнятної ідеологічно влади, якій неможна було пробачити явних огрехів і про які треба було говорити у суспільстві, яке ми сьогодні могли б назвати громадянським. Адже загальна оцінка політичного режиму, дана вже після його повалення, була позитивною: «Коли була Центральна Рада, вона багато творила, особливо в соціальному законодавстві. Не все, що вийшло від неї було добре. Але в неї були найліпші бажання — задовольнити якомога більшу частину населення, розв'язати як найліпше питання, поставлені революцією» [20].

Очевидним є ідеологічний зв'язок між УНР очолюваними Центральною Радою та Директорією. Тому М. Слабченко в цілому схвально ставився й до останньої, вбачаючи в ній «інститут переходнової доби... тимчасову верховну владу революційного часу до скликання Українських Установчих зборів» [21, 25]. Проте, війська і влада Директорії до Одеси по-справжньому не дістались — М. Слабченко спостерігав за її діями на відстані. Голова одного з її урядів В. Чехівський пропонував йому

посаду міністра юстиції, а С. Петлюра — важливі місця в секретаріаті УСДРП. Він не скористався цими запрошеннями. В. Заруба висунув дві версії такої відповіді одесита: або військове лихоліття, або не бажання глибше поринати у політику (С.Г. Водотика назвав останнє скептичним ставленням до кар'єри професійного політика і додав ще такий чинник як любов до рідної Одеси) [1, 76; 2, 59]. Не виключаємо одразу всіх чинників. Його симпатії до УНР зразка початку 1919 р., за свідченням однієї з його учениць, відбилися у тому, що, коли гайдамаки полишали Одесу, він проводжав їх аж до Запорізької вулиці [22, 160].

У зв'язку з цим прикметною є характеристика М. Слабченко, яку дав І. Линниченко у своєму щоденнику у березні 1919 р.: «...Сьогодні з'явився Слабченко, налаштований дуже войовничо, вкрай роздратований проти добровольчих переконань. П-ц (петлюрівець — В.Х.). І знову говорив про федерацію! Але він очевидячки її розуміє так, що це буде не федерація з Росією — а самостійна держава, з нею нічого спільного, крім доброго сусідства, не пов'язана... Я раніш також намагався наставити його на шлях істини, але надію на це давно втратив» [12, 20].

Далі за ступенем співробітництва треба поставити радянську владу під орудою більшовиків, яку він застав по приїзді до міста на початку 1918 р. За його пізнішими свідченнями, він почав одразу співпрацювати з нею — увійшов до редколегії газети «Одесские известия», був співробітником «Голоса революції», а Петро Старостін, голова більшовицької фракції у міській раді робітничих і солдатських депутатів, комісар праці, а згодом і голова крайового Раднаркому, навіть доручив йому складення проекту організації Червоного козацтва [11, 29]. Щоправда, копітка робота, яку провів відомий одеський краєзнавець Г.Д. Зленко, не дала жодних фактів підтвердження журналістської діяльності, декларованій в автобіографії [14, 80-81], що написана у часи слідства по справі СВУ.

Оцінки всеросійських більшовиків на шпальтах газет у перервах між їхнім приходом до Одеси дещо дисонують з практикою співробітництва М. Слабченка з ними. Так, у червні 1918 р. він зазначив: «В Великоросії ніби диктатура пролетаріату, себто безглузде панування Ульянових і Бронштейнів, од якого дійсний пролетаріат лише одхрещується». А ще через місяць: «Більшовизм в Великоросії вигорів до кінця... Як постав клас робітничий і згромадив коло себе незадоволених, так і нині повинна появитися нова категорія, яка безболісно візьме владу до своїх рук. Такою категорією, певно явиться клас дрібної буржуазії як в місті, так і на селі» [23].

Отже, ліві погляди М. Слабченка стали підставою до його співробітництва не стільки з більшовиками, а з радянською владою, адже частина УСДРП на чолі з В. Винниченком дрейфувала у бік радянської форми державності лише з наданням їй виразного національного акценту. Тому цілком зрозумілими стають його заперечення російсько-українських федеративних відносин: «Вже бачили ми, як нас федералізували більшовики, «огнем і мечем» зруйнували наші економічні й політичні здобутки і нехтували наші культурні і національні придбання. В цій безглуздій боротьбі загинули багато найкращих синів України... Але чим більше нас тянуть до федерації, тим більше з'являється самостійників... Треба всі ці віковічні спори одкинути нарешті, треба признати, що український народ має право на власне існування, державність». Це писалось у той час, коли єдиною силою, що виборювала накреслену модель держави була УНР на чолі з Директорією.

Втім, прихильне ставлення до більшовицької влади виявилось у М. Слабченка і під час другої її появи в Одесі у квітні 1919 р. Він працював у комісаріаті народів та нацменшостей. За дорученням наркомату освіти він написав низку навчальних програм з політекономії, історії (в т.ч. з історії України), дошкільному вихованню, позашкільної освіти. Тоді ж він організував Український Фребелівський та Український театральний інститути (про це йтиметься нижче). Пізніше його мобілізовано до Бірзули (поїхав, але неохоче, називаючи це «самодурством радянських службовців») в якості польового контролера, але незабаром повернувся до Одеси. З політичних позицій активно виступав проти політики Матвія Григор'єва, який уособлював радянську владу у місті — українські есдеки та есери випустили навіть спільну листівку проти його брутальної політики щодо населення міста [11, 31-32; 13, 22]. Після встановлення радянської влади в Одесі втретє він відновив свою роботу у системі наркомату освіти, в якій він і закріпився на ціле десятиліття на викладацькій роботі.

Суперечливими були взаємини М. Слабченка з гетьманською владою. З одного боку держава називалась Українською, але соціально-політичні орієнтири гетьмана були правими. Тому журналіст, а деякий час і редактор, газети «Вільне слово» розгортає активну полеміку, критично спрямовану проти нової української влади. Як слушно підмітила професор З.В. Першина, він не сприйняв режим гетьмана як консервативний, диктаторський, проросійський (особливо в останній період його існування), кадетський і вбачав в ньому навіть рецидиви царської влади [21, 29]. Вирок йому він закарбував у таких рядках:

«Завдяки багнетам германських юнкерів, українська демократія опинилась за бортом державного корабля... Що можуть дати українському народу оці пани — реставратори, котрі ще не так давно попирали його права своїми брудними ногами? Прийшли до влади ті, хто дбають про свої маєтки. Предок Скоропадського — Іван Скоропадський почав панування по смерті Мазепи. Козаків гноїв у болотах, куди посилав будувати Петербург і т.ін.» [25].

Звичайно, що державний апарат непогано організованої гетьманської влади пильно стежив уже не за фрондою, а за явною опозицією (М. Слабченко згадував, що за дорученням УСДРП відкрив «кампанію проти гетьмана в газеті «Вільне життя», якою фактично керував») і цензура неодноразово нищила статті гострого на язик журналіста й газета виходила з купюрами, з-за яких бовваніли лише окремі літери та підпис автора. Видання штрафували, а М. Слабченка, врешті, віддали під суд, а саме видання у вересні прикрили. Доречно зауважити, що це призвело до чергового його полівіння і співпраці легальних українських есдеків з нелегальними більшовиками — у приміщення редакції, а також в «Українському клубі» були явки останніх. Отже, це був і своєрідний місток до співробітництва з ними у майбутньому. Заарештований публіцист вийшов на свободу лише через падіння гетьманського режиму [11, 29].

Найскладніші стосунки склались у М. Слабченка з владою Антанти та денікінським політичним режимом. Він взяв участь як представник українських соціал-демократів у так званому семінарі-конвенті різноманітних українських партій, скликаного начальником штаба окупаційних військ генералом Фрейденбергом, який завершився безрезультатно. Затим українські есдеки та есери почали вести агітацію проти французів і М. Слабченко разом з М. Гордієвським написали дві відповідні відозви [11, 30]. Один з сучасників так описав результат їхньої діяльності: «На гречеській вулиці трохи демократичніше кафе Амбразакі теж кишить військовими, і там французькому воякові можуть всунути агітаційну листівку, надруковану на поганому папері, з астрономічною кількістю помилок, складеною якоюсь мовою, про яку автори — українські боротьбисти — думають, що то французька мова» [26, 28]. Як слушно вважає В. Заруба, мова йшла саме про роботу М. Слабченка та М. Гордієвського [1, 75].

Денікінська адміністрація вороже поставилась до М. Слабченка. Вже у перший період їхньої присутності (разом з військами Антанти) за розпорядженням генерала В. Гришина-Алмазова його заарештовували і 22 лютого 1919 р. навіть мали

розстріляти (разом з сином). Але тоді вдалось втекти і довелось перебувати на нелегальному становищі. З приходом «білих» у серпні 1919 р. його заарештували як сепаратиста і відпустили лише за поручництвом одного з впливових і заможних городян й умовою піти служити до «білих» як колишнього офіцера. Втікши з денікінської армії знову перейшов на нелегальне, за його визначенням, становище, працюючи у газеті «Боротьба» [11, 30-32]. Тому то прихід більшовиків на початку 1920 р. став для нього своєрідним порятунком. Щоправда, це було не глибоке підпілля, оскільки він міг працювати в різноманітних аполітичних, а саме кооперативних установах — Споживспілка, Вукоопспілка, Книгоспілка, Централ, де секретарював і проводив культурницьку роботу, співробітничав у виданні «Вісті Централа» (одеська філія центральних українських кооперативних установ) [1, 78].

Отже, вир політичної боротьби і зміни режимів значною мірою затягнув М. Слабченка. Проте, ми знаходимо й інші прояви його діяльності, пов'язані з його викладацьким і науковим покликанням, які, очевидно, по-різному могли реалізуватись в залежності від відносин з тою чи іншою владою.

Як лектор, М. Слабченко виявив себе уже невдовзі по приїзді до Одеси, викладаючи в соціалістичній «Просвіті» трудове право. Влітку 1918 р., за доби гетьманату, коли в Українській державі розгорнулось широке національно-культурне будівництво, він долучився до відкриття учительських курсів з українознавства, де читав історію та право України [2, 58]. Після закриття «Вільного життя», з вересня 1918 р. він розпочав працювати в різноманітних середніх навчальних, переважно приватних, закладах, в тому числі й у Маріїнській гімназії, де викладав історію України та українське право, українську літературу. Одна з його учениць, А. Лавріненко, згодом згадувала його лекції про творчість І. Котляревського, Т. Шевченка, Марка Вовчка, А. Свидницького. Проте, через конфлікт з керівництвом гімназії на ґрунті його антиклерикальної критики, яка включала і викриття русифікаторської політики духовенства, йому довелось полишити викладання у тому закладі [22, 158]. Після його звільнення з більшості закладів за денікінських часів він мав різноманітні приватні лекції [13, 22].

У царині шкільництва М. Слабченко провів значну організаційну роботу. Будучи головою одеської вчительської спілки та членом Педагогічного комітету при міській управі за доби гетьмана, «провів шкільну українську кампанію» внаслідок якої було відкрито дев'ять середніх і початкових навчальних закладів. Завдяки організаторським здібностям М. Слабченка спілка провела губернську

конференцію у Херсоні. Були відкриті спеціальні книгарні. Цілком імовірно, що там можна було побачити і книги самого М. Слабченка. Адже, викладаючи історію українського права, він спромігся написати два посібники — «Центральные учреждения Украины в XVII-XVIII вв.» (Одеса, 1918) та «Судівництво на Україні в XVII-XVIII» (Харків, 1918). Обидва видання були репрезентовані як конспекти лекцій, прочитані вчителям середніх навчальних закладів у червні — серпні 1918 р.

Був пов'язаний М. Слабченко і з вищою школою. Ще з фронту він просив професора І. Линниченка, у разі переїзду до Одеси, «улаштувати» на вищі жіночі курси, де він міг би читати «історію юридичного побуту України» [12, 15]. У квітні 1918 р. він якоюсь мірою вже співпрацював з Новоросійським університетом — про це ми дізнаємось з рядків листа до свого професора-опікуна: «бо незабаром 100 руб. з У-ту (університету — В.Х.) знову будуть єдиним джерелом для мого існування» [12, 17]. За гетьманських часів М. Слабченка обирають доцентом новостворених Київського та Кам'янець-Подільського університетів. Принагідно зазначимо, що це відбулось за сприяння І. Линниченка, для якого режим гетьмана був прийнятнішим ніж для М. Слабченка, і серед можливо-владців тої доби він мав деякий вплив. Професор особисто клопотався перед міністром освіти й мистецтва колегою-істориком М. Василенко про місце у закладі у Кам'янці-Подільському. Міністр обіцяв допомогти й, певне, зробив це, проте М. Слабченко, на думку І. Линниченка, повівся дивно — очевидно відмовився і туди не поїхав [27, 3; 28, 16]. Не забуваймо, що лише у серпні вступив у дію закон про заснування університету, який урочисто було відкрито аж 22 жовтня [29; 30]. За більшовиків, у квітні 1919 р. М. Слабченко прийнятий приват-доцентом Новоросійського університету (з виконанням обов'язків доцента Київського університету), а після їхнього повернення у лютому 1920 р. і до закриття закладу він встиг поновити в ньому роботу на кафедрі російської історії.

Ще у 1919 р., за другого більшовицького перебування в Одесі, коли вони встигли започаткувати низку нововведень у системі освіти, М. Слабченко бере участь у заснуванні двох вищих навчальних закладів — Українського Фребелівського інституту та Українського театрального інституту. Фрідріх Фребель (1782-1852) — німецький педагог і теоретик дошкільного виховання. Він розробив систему дошкільного виховання дитини у колективі, заснував установи, що стали прообразом дитячих садків. Фребелівські курси почали розповсюджуватись в Російській імперії з 70-х рр. XIX ст. і у 1918 р. на колишній її території нараховувалось

250 таких закладів. Саме такі двохрічні курси у місті і було перетворено в Одеській українській фребелівський інститут [31, 158]. Можемо припустити, що визначення «український» у його назві могло з'явитись під впливом М. Слабченка, адже, наприклад, такі петроградські курси було перетворено на Петроградській інститут дошкільної освіти [32]. У 20-ті рр. цей заклад увійде до складу ОІНО і його буде перетворено на відділ дошкільного виховання.

Український театральний інститут ім. М.Л. Кропивницького був другим за цим профілем серед вищих театральних закладів України — після Музично-драматичного інституту М.В. Лисенка, започаткованого у Києві у 1918 р. Так вважає відомий одеський краєзнавець Т. Максим'юк, який увів до наукового обігу зміст атестату і посвідчення однієї з випускниць цього закладу Галини Боровик (дочки В. Боровика, про якого йдеться у цій книжці). В ньому історик і правник М. Слабченко не тільки викладав (мистецтво актора —!), але й був завідувачем закладу до 1923 р., відколи почались чергові структурні трансформації через які наприкінці 20-х рр. його було перетворено на драматичний факультет при Музично-драматичному інституті ім. Л. Бетховена [33, 101-104] — сьогодні це Одеська державна музична академія ім. А.В. Нежданової. Театральний інститут виділиться з нього у 1934 р.

Залишались сили у М. Слабченка й на наукову роботу. Намагаючись уже тоді створити осередок українознавства у місті 1918 року він заснував Українське наукове товариство. Розгорнути діяльність у несприятливих умовах не вдалось і воно припинило своє існування провівши всього три засідання [34]. Наукова та викладацька активність як дореволюційна, так і тодішня не залишилась непоміченою у Києві. Йому надійшло запрошення зі створеної у гетьманські часи Української академії наук стати редактором видання пам'яток історії українського права, але він відхилив його [2, 55]. Гадаємо, науковий потенціал вченого вимагав у нього більшої реалізації задля національній ниви, адже як політик, громадський діяч, публіцист він себе значною мірою спробував, але це не давало йому відчуття адекватної самореалізації. Можливо саме цим можна пояснити його слова згодом про те, що «книзі «Центральные учреждения Украины» я надаю більшого значення, ніж усієї своїй громадській діяльності» [1, 79].

Отже, все викладене вище може дати підставу сказати, що Михайло Слабченко не належав до політичних провідників українського руху в Одесі, бо дуже рідко був на перших ролях. Деякою мірою це так і є — він постать на той час т.м. другого ешелону. Але при цьому він залишається

для Одеси знаковою постаттю і без нього картина провідників була б збідненою. Адже на відміну від всіх персонажів він один залишився у місті і продовжив втілювати свої ідеали, народжені українською революцією, через фундаментальну наукову працю. Його ліворадикальні погляди дали йому можливість примиритись з владою більшовиків, а 20-ті роки — час українізації — для людини з націонал-комуністичними поглядами були чи не найсприятливішими в україністиці. Слабченко зразка 20-х років, очевидно, не було б без Слабченка, який пройшов через політичний буревій 1917-1920 рр. Слабченкову знаковість для українського руху підкреслив політв'язень С. Підгайний, для якого він репрезентував українську Одесу: «Відданий патріот і фактично той, хто «Вольний город Аде-су», цю твердиню Московської експансії, своєю і своїх товаришів невтомною діяльністю перетворив на твердиню української політичної акції та відіграв першорядну роль в популяризації і в виучуванні Українського «Чорномор'я» і Українського, а не Московського Півдня. Коли сьогодні Одеса є українське місто, то перед усім мусимо завдячувати Михайлу Слабченкові і його однодумцям, що перші українізували Одесу, яку так боявся втратити московський міщанин, що свого часу так твердо її опановував. Але той міщанин безповоротно таки її втратив, як і Харків. Одеса і Харків були міцними гніздами московського міщанина, але в Харкові був український історик-академік Багалій, а потім — Хвильовий, а в Одесі — Михайло Слабченко» [35, 63-64]. Слова, що вийшли з-під пера Слабченка-публіциста в липні 1918 р., залишаються актуальними і сьогодні: «... може здорова національна течія візьме гору й наш державний корабель впливе на широке море західноєвропейського життя... Без міцної державно-української свободи й свідомості, наш народ буде в приймах і поневір'янні» [36].

Література:

1. Заруба В. Історик держави і права України академік Михайло Слабченко (1882-1952) : монографія / В. Заруба. — Дніпропетровськ, 2004. — 456 с.
2. Водотика С. Г. Академік Михайло Єлисейович Слабченко. Нарис життя та творчості / С. Г. Водотика. — К.—Херсон, 1998. — 156 с.
3. Санцевич А. В. Видатний український історик М.Є. Слабченко / а. В. Санцевич. — К., 1993. — 68 с.
4. Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917-1920 рр. / Вінцовський Т. С., Музичко О. Є., Хмарський В. та ін. — Одеса : ТЕС, 2011. — 586 с.
5. Михайло Слабченко в епістолярній та мемуарній спадщині (1882-1952) / Упорядник В. Заруба. — Дніпропетровськ, 2004. — 352 с.
6. Академік Михайло Єлисейович Слабченко: наукова спадщина і життєвий шлях. Збірник статей. — Одеса, 1995. — 123 с.
7. Григор'єва Т. Ф. З сім'ї робітника-каменяра (М. Є. Слабченка) / Т. Ф. Григор'єва // Репресоване краєзнавство. 20-30 роки. — К., 1991. — С. 32-37.

8. Академік М. Є. Слабченко: повернення в історію / М. Є. Академік // Вісник АН України. — 1993. — №2. — С. 37-55.
9. Кондратюк К. Слабченко Михайло Єлисейович / К. Кондратюк // Довідник з історії України. Т. 3 (Р-Я). — К., 1999. — С. 193-194.
10. Хмарський В. М. Слабченко Михайло Єлисейович / В. М. Хмарський // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. — Т. 4 Р-Я. — Одеса, 2005. — С. 119-123.
11. Мій життєпис (1930 р.) // Михайло Слабченко в епістолярній та мемуарній спадщині (1882-1952) / Упорядник В. Заруба. — Дніпропетровськ, 2004. — С. 24-35.
12. ДАОО. — Ф.153. — Оп. 1. — Спр. 408.
13. Мій життєпис (1929 р.) // Михайло Слабченко в епістолярній та мемуарній спадщині (1882-1952) / Упорядник В. Заруба. — Дніпропетровськ, 2004. — С. 21-24.
14. Зленко Г. Д. Проблеми бібліографування праць академіка М. Є. Слабченка / Г. Д. Зленко // Академік Михайло Єлисейович Слабченко: наукова спадщина і життєвий шлях. Збірник статей. — Одеса, 1995. — С. 80-99.
15. Висоцький О. Ю. Українські соціал-демократи та есери: досвід перемог і поразок / О. Ю. Висоцький. — К. : Основні цінності, 2004. — 272 с.
16. Т.Р. Організація української армії // Вільне життя. — 1918. — 6 квітня.
17. Ляшок Л. Новий закон про восьмигодинний робочий день / Л. Ляшок // Вільне життя. — 1918. — 12 квітня.
18. Ляшок Л. Ще до аграрної реформи на Україні / Л. Ляшок // Вільне життя. — 1918. — 12 травня.
19. Михайло Дейнека. На теми дня / Михайло Дейнека // Вільне життя. — 1918. — 6 липня.
20. Ляшок Л. Земські закони / Л. Ляшок // Вільне життя. — 1918. — 6 липня.
21. Першина З. В. М.Є. Слабченко — публіцист / З. В. Першина // Академік Михайло Єлисейович Слабченко: наукова спадщина і життєвий шлях. Збірник статей. — Одеса, 1995. — С. 25-36.
22. Лавріненко А. Г. Він ненавидів бюрократизм, кар'єризм, псевдопафос, користолюбство / А. Г. Лавріненко // Сучасність. — 1992. — №11. — С. 158-165.
23. Михайло Дейнека. На теми дня / Михайло Дейнека // Вільне життя. — 1918. — 27 червня.
24. Яровий С. Більшовицька криза / С. Яровий // Вільне життя. — 1918. — 21 липня.
25. На порозі будуччини // Вільне життя. — 1918. — 10 травня.
26. Семененко О. Харків, Харків...: спомини емігранта / О. Семененко // Березіль. — 1991. — №10. — С. 24-127.
27. ДАОО. — Ф. 153. — Оп. 1. — Спр. 6.
28. ДАОО. — Ф. 153. — Оп. 1. — Спр. 8.
29. <http://www.kpnu.edu.ua/content/view/173/120/>
30. <http://www.kpnu.edu.ua/content/view/177/105/>
31. Одеський університет за 75 лет (1865-1940). — Одеса, 1940. — 197 с.
32. http://museum.edu.ru/catalog.asp?cat_ob_no=13285&ob_no=12878
33. Максим'юк Т. М. Є. Слабченко та Одеський театральний інститут ім. М. Л. Кропивницького / Т. Максим'юк // Академік Михайло Єлисейович Слабченко: наукова спадщина і життєвий шлях. Збірник статей. — Одеса, 1995. — С. 99-104.
34. Слабченко М. Культурно-наукове життя Одеси в 1914-1924 рр. / М. Слабченко // Україна. — 1925. — № 5. — С. 179-183
35. Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках. Недостріляні / С. Підгайний. — К., 2008. — 326 с.
36. Яровий С. Ще в національній справі / С. Яровий // Вільне життя. — 1918. — 18 липня.

Хмарський В.М. Михайл Слабченко в 1917-1920 гг.: освободительная борьба будущего академика. — Стаття.

Аннотация. Стаття посвящена фрагменту жизни известного украинского историка Михаила Слабченко в период бурных событий 1917-1920 годов. Основное внимание сосредоточено на изучении отношения и сотрудничества М. Слабченко с различными политическими режимами, которые многократно сменяли друг друга. Доказывается тезис, что как участник украинского национально-го движения и сторонник левых общественно-политических взглядов он активнее всего сотрудничал с Украинской народной республикой, а наименее — с денкинской администрацией. Идеология гетманского государства не устраивала его правой программой, а большевики — непоследовательностью в национальном вопросе. Это дает основание для понимания естественного характера сотрудничества историка с большевистским режимом в 20-е годы в условиях украинизации.

Ключевые слова: политический режим, Украинская народная республика, идеология, национальный вопрос, украинизация.

Khmarskiy V.M. Mikhail Slabchenko in 1917-1920 years: the liberation struggle of the future academician. — Article.

Summary. The article is devoted to an episode of life of Mykhaylo Slabchenko, a famous Ukrainian historian, during 1917-1920. The attention is focused on his relations with the different regimes. A point is made that Slabchenko being an activist of Ukrainian national movement and a supporter of the left-wing politics collaborated with Ukrainian People's Republic the most and with Denikin's administration the least. Neither the ideology of the Hetmanate satisfied him because of its right-wing program nor the Bolsheviks' one because of their inconsistency in solving the national problems. This explains his collaboration with the Bolsheviks in 1920s during the Ukrainization.

Key words: political regime, the Ukrainian republic, the ideology, the national question, ukrainization.